

Д.Гудима,
студент IV курсу юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ А.ГЕЛЕНА: ПОГЛЯД НА ПРАВА ЛЮДИНИ

Проблема людини займає центральне місце у всій сучасній філософії. Загальні питання людського існування є важливим предметом філософського осмислення, що не може не відобразитися на розумінні категорії прав.

У ХХ столітті співіснували три фундаментальні парадигми філософії людини та меж останньої, а саме: філософська антропологія, екзистенціалізм, персоналізм. Дана робота має на меті висвітлити філософсько-антропологічний підхід А.Гелена до прав людини. В основній своїй праці "Людина, її природа і становище у світі" (1940) він виходить з того, що не існує визначення людини, а тому остання є істотою "не встановленою". Усвідомлення цього, мабуть, не дозволяє нам з усією впевненістю з'ясувати зміст поняття права людини, оскільки залишається нерозкритою природа носія даних прав.

Як і М.Шелер – основоположник філософської антропології, який писав, що людина (*homo naturalis*) є твариною, однак відрізняється від останньої суворою залежністю від Бога, – А.Гелен виходить з твердження, що людське буття має іншу основу, ніж тваринне існування. Людина – "діяльна істота", яка покликана формувати себе вихованням і самовихованням. Це настановує на думку, що існують права, створені людським індивідом з метою забезпечення свого існування на конкретному етапі розвитку суспільства, які були чи можуть стати непотрібними на іншому. У силу своєї біологічної неспеціалізованості та відкритості світу людина (на відміну від тварини) перебуває у стані надзвичайного перевантаження зовнішніми подразниками і враженнями. Вона повинна власними силами і засобами "розвантажитись", тобто недостатні фактори свого існування власноручно переробити у такі, що сприяють підтриманню та відтворенню її життя. Геленівський принцип "розвантаження" є ключовим для розуміння закономірностей у системі всіх людських прав. Народившись, особа змушена володіти собою, своїми здібностями, можливостями, реалізувати свої інтереси, задовольняючи різного роду потреби, що може бути здійснене тільки за умови самопізнання. Це ще одна ознака, яка відрізняє людину від тварини. Чітке її формулювання знаходимо у Г.Плеснера: тварина "переживає те, що є у навколишньому світі, ... але вона не переживає себе"².

Права, не спрямовані на задоволення життєво важливих потреб, які повністю залежать від конкретно-історичних умов, формуються завдяки поширенню у суспільстві певних наукових теорій, поглядів і надаються людині у зв'язку з набуттям життєвого досвіду, здобуттям відповідної освіти тощо³. Таке твердження впливає і з припущення А.Гелена про те, що для самозбереження необхідно було створити нові умови, нове середовище, придатне для життєдіяльності, людина мала зробити з себе щось таке, що здатне прижитися і розвинути у цьому середовищі⁴.

Ті ж права, якими індивід наділений від природи, забезпечують його фізичний розвиток та існування, задоволення найважливіших людських потреб, зумовлених самою природою їх носія. Причому мова не йде виключно про інстинктивні дії людини, які може здійснювати і тварина, оскільки загальновідомо, що у людей слабше розвинені ділянки мозку, які відповідають за збереження інстинктів, і більш сильно виражені ті, що визначають розвиток вищих психічних функцій⁵. В А.Гелена даний факт інтерпретується через визначення людини як "біологічно недостатньої істоти". При цьому під біологічною недостатністю розуміється недостатня "оснащеність" особи інстинктами. Укорінення різних форм моральної та соціальної поведінки, а також відповідних звичаїв в інстинктивній сфері буття антрополог ілюструє на прикладі "інстинкту взаємності" – вродженої схильності людини діяти з урахуванням інтересів інших, – який набуває у філософа силу та значимість універсальної першооснови, що визначає природу майже всіх форм людської життєдіяльності. Для порівняння, у М.Шелера подібне явище розкривається через поняття любові, яка є засобом пізнання абсолютних цінностей, що разом складають дух – сутність людини⁶. Таким чином, через "інстинкт взаємності" або "любов" визначається основний принцип реалізації людських прав – обмеженість правами іншого індивіда. Це означає, по-перше, обмеження свободи особи стосовно всіх членів суспільства і, по-друге, обмеження свободи інших щодо окремо взятої людини. Тому, як вірно наголошує Є.Борінштейн, суспільство відіграє роль засобу досягнення мирного добровільного співіснування індивідів⁷.

Геленівське пояснення походження моральних і правових норм підтверджується теорією природного права, яка апелює до вроджених форм поведінки. С.Алексєєв визначає природне право як "вимоги «правового» характеру, що безпосередньо впливають «з природи», тобто з життя, з розуму, – вимоги, безпосередньо виражені у звичаях та моралі і багато у чому їх визначаючі"⁸. На думку А.Гелена, це ідеальні виразники вродженої інстинктивної схильності людини до взаємності, імперативи свідомості, які доповнюють недостатність інстинктів людини і спрямовані на збереження рівноваги та рівноправності у системі людських відносин. Такі природно-правові вимоги повинні враховуватися при творенні, тлумаченні та застосуванні позитивного права навіть тоді, коли вони безпосередньо не знайшли у ньому відображення.

¹ Мова йде про окремий напрям, який отримав свій розвиток у Німеччині на початку ХХ століття під впливом психоаналізу Фрейда, Юнга, феноменології Гуссерля та фундаментальної онтології Гайдеггера. У широкому ж розумінні до філософської антропології можна віднести всі минулі та сучасні вчення про людину, як зауважує В.Брюнінг, незалежно від того, чи мають вони характер самостійних антропологічних концепцій, чи містять лише певне розуміння сутності людини, що впливає з основоположної філософської системи (Григорьян Б.Т. Философская антропология: критический очерк. – М., 1982. – С.6.).

² Плеснер Г. Ступени органического и человек. // Проблема человека в западной философии. – М., 1988. – С.123.

³ Наприклад, право на евтаназію (наслідок поширення у суспільстві відповідних переконань, що знайшли наукове обґрунтування), право на зайняття посади слідчого, прокурора (результат здобуття вищої юридичної освіти та дотримання інших необхідних умов).

⁴ Григорьян Б.Т. Указ. труд. – С.83.

⁵ Марков Б.В. Философская антропология: очерки истории и теории. – СПб., 1997. – С.5.

⁶ Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. – К., 2000. – С.218.

⁷ Борінштейн Є. Свобода особистості: правові аспекти. // Філософська та соціологічна думка. – 1996. – №3-4. – С.128.

⁸ Алексєєв С.С. Частное право. Научно-публицистический очерк. – М., 1999. – С.63.